

Kadonneen Bysantin etsintä

Mika Hakkarainen

Vaikka nykykatsannossa Bysantti tuntuu marginaalialueelta, Euroopan laidalle ja vähän sen toisellekin puolelle jääneeltä kulttuurilta, sen vaikutus eurooppalaista kulttuuria hahmotettaessa on ollut kiistaton. Bysantti oli innovaatiokeskus ja välittäjä ei pelkästään Balkanin alueelle ja Venäjälle, vaan myös Länsi-Euroopalle.

Bysantinistiikka on humanistinen tiede ja akateeminen oppiaine, joka tutkii keskiaikaista kreikankielistä kulttuuria, jota Bysantiksi tai Itä-Roomaksi kutsutaan. Sen kulttuurinen ja poliittinen keskus oli Konstantinopoli ja varsinaiset sydänalueet levittäytyivät kummallekin puolelle Bosporin salmea, nykyisin kolmen valtion, Bulgarian, Kreikan ja Turkin alueille.

Kulttuurin aikarajauksesta yksimielisyyttä ei oppiaineen sisällä ole oikeastaan koskaan saavutettu: katsotaanko Bysantin alkaneen siitä kun Konstantinopolista tehtiin 330 jKr. Rooman keisarin virallinen residenssikaupunki vai Rooman valtakunnan jaosta itäiseen ja läntiseen osaan 395. Toisaalta on korostettu 600-luvun merkitystä rajanvedossa; silloiset poliittiset muutokset Balkanilla (slaavilaisten kansanryhmien eteneminen) ja erityisesti Lähi-idässä (arabivalloitus) muokkasivat itäistä Rooman valtakuntaa (Egypti, Palestiina, Lähi-itä ylipäänsä ja osa Vähä-Aasiaa menetettiin) siinä määrin, että poliittisena organisaationa se oli enää muisto entisestä. Kysymys liittyy näin ollen kiistaan rajanvedosta antiikin ja keskiajan välillä, ja tietysti myös näiden aikakausien arvottamiseen eurooppalaisessa kulttuuritutkimuksessa. Ongelma Bysantin kohdalla on ollut se, ettei institutionaalista katkosta (keisari ja hallintokoneisto) Rooman valtakuntaan lopulta tapahtunut, kuten läntisessä Euroopassa 400-luvulla.

Itsenäisenä tieteenalana bysantinistiikalla on antiikin- ja keskiajantutkimukseen verrattuna suhteellisen lyhyt historia. Se eriytyi klassillisesta filologiasta vasta 1800-luvun lopulla. Keskeisiä hahmoja tässä kehityksessä olivat englantilainen J. B. Bury (1861–1927), venäläinen V. G. Vassiljevskij (1838–1899) ja erityisesti baijerilainen K. Krumbacher (1856–1909). Bury toimi Cambridgen uuden ajan historian professorina ja Vassiljevskij Venäjän keskiajan historian professorina Pietarissa. He olivat historioitsijoina bysantinistiikan hallinto- ja sosiaalihistoriallisen tutkimuksen uranuurtajia.

Akateemisena oppiaineena taas bysantinistiikka syntyi paljolti Krumbacherin vaikutuksesta Münchenissä. Oppituoli perustettiin 1892 alunperin klassillisen filologian mallin mukaisesti keskiaikaisen kreikan kielen ja kirjallisuuden tutkimuslaitokseksi, *Mittelgriechische Philologie*. Nimike väistyi kuitenkin pian *Institut für Byzantinistik* -termin tieltä. Krumbacher perusti myös alan ensimmäisen aikakauskirjan, *Byzantinische Zeitschriftin* 1892. München toimi myöhemmin mallina muille yliopistollisille oppituoleille, joita tosin alkoi syntyä vasta toisen maailman sodan jälkeen.

Saksalainen kielialue dominoi alalla, tärkeimpinä keskuksinaan Wienin, Münchenin, Kölnin ja Berliinin yliopistolliset laitokset. Englannissa taas bysantinistiikan keskuksia ovat Birmingham ja Belfast, Ranskassa Pariisi, Italiassa Napoli ja Padova. Meitä lähinnä on, tietysti, Ruotsi ja Uppsala, *Institutionen för klassiska språk, avdelning för bysantinologie*, joka aloitti toimintansa 1970-luvulla. Yliopistoista irrallaan olevista tutkimuslaitoksista keskeisimmät ovat *Dumbarton Oaks Centre for Byzantine Studies* Washigtonissa ja *Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance* Pariisissa. Venäjällä bysantinistiikka jäi tiedeakatemian suojiin, yliopistollisia oppituoleja siellä ei ole koskaan perustettu.

Bysantin arkistojen tuho tutkimuksen riesana

Bysantinistiikka on viime vuosikymmenen saakka ollut luonteeltaan vahvasti filologiapainotteinen. Tämä selittyi ensinnäkin sillä, että tieteenalaa ja myös koulutusta profiloi tekstien editointityö, joka on modernien kriittisten editoiden osalta vielä kesken. Toiseksi sillä, että keskiaikainen kreikka (tai oikeastaan kreikat, sillä kielessä voidaan erottaa kolme eri tasoa) on semanttisesti ja tyylillisesti erittäin hankalaa, ja kolmanneksi bysanttilaisesta kulttuurista säilynyt materiaali on lähes täysin "kirjallista" so. historiankirjoitusta, kirjeitä, puheita yms.

Käytössämme olevan lähdemateriaalin suhteen ylipäänsä on muistettava seuraava seikka. Bysanttilainen kulttuuri oli Konstantinopoli-keskeinen ja kaupungin merkitys hallinnollisena, kirkollisena ja kulttuurisena keskuksena oli keskiajalla vertaansa vailla. Sen valtaus 1453, ja hieman myöhemmin tapahtunut pienempien keskusten Mistran ja Trabazuntin vastaava kohtalo, merkitsi arkistojen lähes poikkeuksetonta katoamista. Asiakirja-aineisto, joka esimerkiksi läntisen keskiajan tutkimuksessa muodostaa primaariaineiston, puuttuu bysantinistiikalta käytännöllisesti katsoen kokonaan. Konstantinopolin patriarkaatti ja sen tehtäväkenttä tosin säilyi mutta arkistonmuodostajana ja -ylläpitäjänä sekin koki vuoden 1453 valtauksen jälkeen useita paloja ja hävityksiä.

Arkistojen, kuin myös kirjastojen, jatkuvuus keskiajalta nykypäiviin on todettavissa vain joissain Athoksen luostareissa ja Patmoksella. Luostareiden kiinnostus esimerkiksi asiakirjojen säilymiseen on ollut luonnollisesti vain suhteessa luostarin omaan maaomaisuuteen ja privilegioihin. Koska kirkko säilyi turkkilaisvaltauksen jälkeen institutiona, teologinen, dogmaattinen ja liturginen materiaali dominoi bysanttilaista kirjallista jäämistöä. Tämä on mm. yksi tekijä, joka on vaikuttanut käsityksen syntyyn siitä, että bysanttilaista kulttuuria olisi leimannut voimakas uskonnollisuus ja kiihkeä ortodoksisuus. Asiakirjojen ja verolistojen yms. materiaalin puuttuminen on tietysti vaikeuttanut talous- ja sosiaalihistoriallista tutkimusta.

Päälähdemateriaali bysanttilaiseen kulttuuriin on historiankirjoitus, josta on säilynyt vain rajallinen, tosin ehkä suhteellisen

edustava, otos aikanaan kirjoitetusta. Lähdemateriaalin luonteesta johtuen perinteinen historiantutkimus on keskittynyt pääsääntöisesti poliittisen tapahtumahistorian ja prosopografian rekonstruointiin.

Valtaosa säilyneestä bysanttilaisesta profaanista kirjallisuudesta löytyy nykyään länsi-Euroopan kirjastoista. Näiden kokoelmien tausta on ensinnäkin renessanssin myötä heränneessä kiinnostuksessa antiikin kreikkalaiseen kulttuuriin, joka johti käsi kirjoitusten etsintään ja kopiointiin luostareissa ja kirjastoissa ennen ja jälkeen turkkilaisvalloituksen, ja toiseksi kreikkalaisten pakolaisten 1400-luvulla mukanaan länteen tuomissa käsi kirjoituksissa. Tällöin ei vielä tehty arvottavia rajauksia antiikin aikaisen ja keskiaikaisen kirjallisen materiaalin välillä; mikä tahansa kreikkalainen käsi kirjoitus kelpasi. Laajimmat kokoelmat löytyvät Biblioteca Vaticanasta Roomassa, Firenzen Biblioteca Laurentianasta, Venetsian Biblioteca Marcianasta, Wienin Nationalbibliothekista ja Pariisin Bibliothéque Nationalesta.

"Bysantti: antiikin Rooman rappeutunut jälkinäytös"

Kirjallisen materiaalin luonteen lisäksi bysantinistiikan ongelmakenttää hahmottaa voimakkaasti bysanttilaisen kulttuurin perinteinen arvottamisongelma: sen saama asema eurooppalaisen kulttuurikehityksen tulkinassa 1700-luvun valistusfilosofoilla. Tällöin kulttuuriin löyty negatiivinen leima vaikuttaa yhä. Bysantin huono maine on aate- ja oppihistoriallisesti mielenkiintoinen, tosin alan piirissä yllättävän vähän tutkittu ilmiö.

Länsieurooppalaisten oppineiden kiinnostuksen juuret bysanttilaiseen kulttuuriin ovat saksalaisessa myöhäisessä humanismissa sekä protestanttisessa ja katolisessa uskonpuhdistuksessa. Yksi protestantismin kritiikin periaatteista katolista kirkkoa kohtaan oli se, että Rooman johtama kirkko oli ajautunut kauas alkukirkon ideaalitalasta, jonka katsottiin paremmin säilyneen taas idän kirkossa. Seurauksena olikin yritys kontaktien luomiseen ortodoksiseen kirkkoon ja Konstantinopolin patriarkaattiin, mutta ajatus tuli esiin myös protestanttihumanistien kiinnostuksena ortodoksiseen teologiseen kirjallisuuteen ja sen kääntämiseen. Lisäksi turkkilaisten samanaikainen vastustamattomalla tuntunut eteneminen Balkanilla aina Wienin porteille asti, herätti varsinkin Saksassa tarpeen saada tietoa heistä. Sellaista katsottiin löytyvän nimenomaan bysanttilaisesta kirjallisuudesta. Augsburgilainen humanisti Hieronymus Wolf käänsi latinaksi ensimmäiset bysanttilaiset kronikat 1560-luvulla.

Trenton kirkolliskokouksen jälkeen alkanut katolinen uskonpuhdistus omaksui protestanttihumanistien ajatukset palata kristinuskon ja kirkon lähteille, ja näin myös, huolimatta vuosittaisesta skismasta katolisen ja ortodoksisen kirkon välillä, kiinnostus kreikkalaiseen traditioon kasvoi. Tuloksena syntyi erilaisia antikvaarisia projekteja kuten bollandistien hagiografiakokelma *acta sanctorum*, joka jatkuu yhä. Tällainen oli myös bysantinistiikan kannalta tärkeä ranskalaisten jesuiittojen 1640-luvulla aloittama ns. *Pariisin corpus* (Corpus scriptorum historiae byzantinae) eli bysanttilaisten historiankirjoittajien editointi ja käännöstyö.

Niin protestanttisten kuin katolisten oppineiden motiivit olivat tietenkin teologiset ja kirkolliset. Päätehtävä oli tuottaa tietoa idän kirkosta ja kristinuskosta. Pariisin corpus oli vain sen sivutuote. Yleiskuva bysanttilaisesta kulttuurista alkoi näin muokkautua uskonnollisen materiaalin pohjalta.

Valistusfilosofien syklistisessä kulttuurikehitysajattelussa Bysantti ilmensi idealisoidun antiikin Rooman rappeutunutta jälkinäytöstä. Poliittisen ja kulttuurisen rappion syinä nähtiin despoottinen itsevaltius, kristinuskon ja mystisuskonnollinen mentaliteetti. Ajatuksen formuloi Montesquieu teoksessaan *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (1734) ja se toistuu myös Voltairella (Essai sur les mœurs, 1756).

Filosofien formulointien pohjalta moukaroivat Edward Gibbon teoksellaan *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (1776–1788) ja ranskalainen Charles Lebeau teoksellaan *Histoire du Bas-Empire* (1756–79) Bysantin länsimaiseen tietoisuuteen Valistuksen ideaalien vastakohtana. Varsinkin Gibbonin Decline and Fall (se käännettiin useimmille eurooppalaisille kielille; ruotsiksi 1820–1834) on ollut muokkaamassa käsityksiä bysanttilaisesta kulttuurista. Vilkaisemalla eri kielten sanakirjoihin bysanttilaisuuden negatiivinen konnotaatio käy yhä ilmi.

Kuva Bysantista muuttumassa

Historismin perusajatuksen hengessä (jokaisella kulttuurilla ja aikakaudella oli oma arvonsa) 1800-luvun lopulla alkunsa saanut tieteenala peri valmiin Valistuksen historiankirjoituksen luoman Bysantti-kuvan ja näin analyttisen viitekehityksen työnsä; sen voidaan sanoa lähteneen tekstien editointityön ohella ymmärtämään ja selittämään tätä Bysantti-kuvaa, ei niinkään verifioimaan kuvan tieteellisiä perusteita.

Toisaalta on pyritty selvittämään kulttuurin "rappion" ja kukistumisen syytä. Georg Ostrogorskyn *Geschichte der byzantinischen Staates*, (München 1940), joka vasta korvasi Gibbonin Decline and Fall'n Bysantin historian yleisesityksenä, on hyvä esimerkki tästä suuntauksesta. Ostrogorsky löysi selityksen Bysantin lopulliselle alamäelle 1100-luvun länsimaistyyppisestä feodalismista, joka näivetti hänen elivoimaiseksi tulkitsemansa yhteiskuntamuodon, vapaan talonpojan ja keisarin/valtion välisen liiton. Hän kuului V. G. Vassiljevskin perustaman venäläisen sosiaalhistoriallisen suuntauksen perillisiin ja näkökulma muistuttaa yllättävästi Venäjän 1800-luvun lopun sosiaalhistoriallista ajattelua.

Toisaalta kulttuurihistoriallisissa synteesiyrityksissä taustalla vaikutti yhä käsitys Bysantista mystisuskonnollisena ja erityisesti traditioon tarraavana muutosvihamielisenä kulttuurina, joka ei tuottanut mitään, mitä modernista näkökulmasta voisi arvostaa.

Esimerkiksi vielä 1960-luvun alussa alan johtava tutkija englantilainen Romily Jenkins esipuheessaan teokseensa *Byzantium. The Imperial Centuries* arvotti tutkimuskohdettaan hyvin negatiivisin sävyin: "Bysantti ei koskaan luonut kirjallisesti tai taiteellisesti mitään uutta ja pysyvää, mitään mitä nykyihminen voisi arvostaa". Tällainen käsitys istuu yhä varsin yleisesti alan vanhemman polven mielissä. 1960- ja 1970-luvuilla ilmestyneissä yleisesityksissä Bysantin "ymmärtäminen" ortodoksina yhtenäiskulttuurina tulee selkeimmin esiin; niissä Valistuksen näkökulma oli formuloitu uudelleen ilman negatiivisia attribuutteja. Keskeisimpiä teoksia ovat Herbert Hungerin *Reich der neuen Mitte*, (1965), Alain Ducellierin *Le drame de Byzance*, (1976) ja Helene Ahrweilerin *L'ideologie politique de l'empire byzantin* (1975). Näissä tulkinnoissa Bysantti tulkitaan tuhatvuotiseksi kulttuuriksi ilman sosiaalisia, poliittisia tai taloudellisia tekijöitä tai niiden muutoksia; kulttuuri, jota voidaan "ymmärtää" sen erityisen "bysanttilaisen" mentaliteetin kautta.

Tällainen kuva on kuitenkin vähitellen muuttumassa lisääntyvän lähdemateriaalin editointityön tuoman uuden tiedon myötä ja varsinkin monitieteisten metodisten ratkaisujen ja näkökulmien soveltamisen edistyessä. Perinteisen näkökulman asteittaisen kyseenalaistamisen aloitti saksalainen Hans-Georg Beck. Hän oli ensimmäinen tutkija, joka rehellisesti myönsi sen, ettei silloin (1960–1970-luvuilla) käytössä olleella materiaalilla ja varsinkaan metodologisilla ratkaisuilla ole mahdollisuutta niin selkeän yhtenäistä ideologista kuvaa, mitä aikaisemmin oli tehty (*Das Byzantinische Jahrhundert* 1978).

Beck on asettanut tulkinnoissaan kyseenalaiseksi useita tieteenalan peruskäsitteitä, alkaen hallitsijan absolutismista ja ortodoksisuuden kaiken läpäisevyydestä bysanttilaisessa kulttuurissa. Hän on myös esittänyt provokatiivisen, mutta hyvin argumentoidun, väitteen, ettei keskiaikainen ihminen lopulta ollutkaan kovin kristillinen, ainakaan siinä mielessä kuin me sen ymmärrämme (*Die Byzantiner und ihre Jenseits: zur Entstehungsgeschichte einer Mentalität* 1979).

Kysymyksen muutoksesta ja jatkuvuudesta bysanttilaisessa kulttuurissa myöhäisantiikista myöhäiskeskiajalle, ovat nostaneet keskustelun aiheeksi Alexander Kazhdan (*Byzanz und seine Kultur* 1973) ja Cyril Mango (*Byzantium. The Empire of New Rome*, 1980). 1980-luvulla alkanut kirjallisuustieteellinen tutkimus on ehkä paras esimerkki kuvaamaan paradigman muutosprosessia; bysanttilainen eroottinen romaanikirjallisuus ja runous, satiirit ja näytelmät välittävät despoottisesta, mystisyyteen taipuvaisesta ja uskonnolliseksi tulkittusta kulttuurista poikkeavan kuvan. Lisäksi bysanttilaiset kommentaarit antiikin filosofisiin ja kirjallisiin auktoreihin ovat alkaneet saada laajenevaa huomiota ja aikaisemmin tulkittu uusplatonistis-pohjainen maailmankuva on saanut lisäsävyjä. Käsitys yhtenäiskulttuurista on näin alkanut muuttua. Melko hyvän yleiskatsauksen tieteenalan nykytilaan ja problematiikkaan tarjoaa Peter Schreinerin *Byzanz* (1994).

Bysantinistiikalla riittää tehtävää

Bysantinistiikka on siis varsin nuori tieteenala ja se on osin edelleen tilanteessa, jossa sen materiaalin kokoaminen ja analyysi, jonka pohjalta se tuottaa tieteellistä tietoa bysanttilaisesta kulttuurista, on kesken.

Ylämainittu 1600-luvulla luotu Pariisin corpus korvattiin Preussin tiedeakatemian tuella Bonnin corpusilla 1830-1860-luvuilla, mutta se ei täyttänyt edes oman aikansa tieteellisiä kriteerejä. Bysantinistiikan kansainvälinen kattojärjestö *Association international des études byzantines* aloitti 1960-luvulla *Corpus fontium historiae byzantinae*-projektin, jonka tarkoituksena on editoida uudelleen keskeisin bysanttilaisen kulttuurin kirjallinen jäämistö. Työ saataneen valmiiksi joskus 2000-luvun toisella vuosikymmenellä. Lisäksi uutta tietoa, joka täsmentää entistä mutta myös asettaa sen uudenlaiseen valoon, on jatkuvasti tulossa, kun kirjastojen käsikirjoitusmateriaalin inventointi edistyy.

Koska bysantinistiikka on lopultakin suhteellisen pieni tieteenala ja väkeä yksinkertaisesti vähän, monilta keskeisiltä bysanttilaisen kulttuurin alueilta laajemmat synteetit ovat vielä tekemättä. Perustutkimusta riittää tehtäväksi vielä vuosikymmeniksi. Niiden laivojen, joilla ennen mukavasti purjehdittiin mystiseen Byzantioniin, voidaan katsoa kärsineen haaksirikon. Edessä on vaivalloinen apostolin kyyti, ja matka on pitkä.

Bysantti on siis paljolti 1500- ja 1700-luvuilla luotu länsieurooppalainen ajatusrakennelma. Käsite on johdettu 600-luvulla eKr. perustetun megaralaisen kolonian nimestä Byzantion, jonka paikalle Konstantinus I Suuri perusti Konstantinopolin. Keskiajalla Byzantion esiintyi, tosin harvoin, korkeakirjallisissa teksteissä Konstantinopolin rinnakkaisnimenä.

Termiä *Bysantti* tarkoittamaan koko kulttuuria käytti tiettävästi ensimmäisen kerran saksalainen humanisti Hieronymus Wolff 1500-luvulla, mutta se yleistyi käyttöön asteittain 1800-luvun lopulta alkaen oppiaineen institutionalisoitumiskehityksen myötä. Se kohtasi kuitenkin myös vastustusta erityisesti anglo-amerikkalaisella taholla. J.J.Bury ei hyväksynyt sitä ollenkaan vaan käytti sen sijaan termiä *Later Roman Empire*. Anglo-amerikkalaiset Bysantin kirjallisuuden tutkijat käyttivät nykyisin paljon termiä *Greek mediaeval culture*. Mutta keskiajalla, ja aina viimevuosisadalle saakka, kreikankielinen väestö Balkanilla ja Vähä-Aasiassa kutsui itseään roomalaisiksi (rhŪmaioi) ja hallitsijaansa roomalaisten keisariksi. Mitään instituutionaalista katkostahan, kuten lännessä, idässä ei tapahtunut. Vielä tämän vuosisadan puolella Kreikan syrjäseuduilla ihmiset käyttivät itsestään tätä nimitystä ja Turkin kreikankielisiä kansalaisia kutsutaan yhä termillä *rum*. ja kreikan kieltä *rumca*.

Miksi sitten tätä poliittista ja kulttuurista ilmiötä, joka sananmukaisesti katosi historian hämärään, sitten alettiin kutsua Bysantiksi? Rooma ja roomalaisuus olivat jo muodostuneet 1500-luvulla humanisten keskuudessa niin voimakkaasti idealisoiduiksi käsitteiksi, ettei niihin keskiaikaista Bysanttia enää voitu samaistaa, eikä lännessä oltu oikeastaan koskaan tunnustettu Konstantinopolin oikeutusta Rooman perintöön. Ja kun antiikin Kreikka ja kreikkalaisuus kokivat osaltaan vastaavanlaisen idealisoinnin, ei halveksuttua keskiaikaista kreikankielistä kulttuuria voitu tietenkään samaistaa ihannoituihin helleeneihin, vaikka latinalaisella puolella Eurooppaa ihmisiä kutsuttiinkin keskiajalla kreikkalaisiksi (graeci). Läntisten oppineiden silmissä he olivat jotain aivan muuta, idealisoidulle roomalaisuudelle ja kreikkalaisuudelle täysin vierasta. Luotiin Bysantti.

Bysantin tutkimus Suomessa aktiivista

Suomessa bysantinistiikka on, kuten eräs Helsingin yliopiston professori on todennut, perifeerinen tutkimusalue. Tämä pitäne paikkansa siinä mielessä, että akateemista traditiota ei tieteenalalla maassamme ole ja alan tuntemus on siitä kiinnostuneiden oman aktiivisuuden varassa. Bysantinistiikkaan erikoistuminen oman oppiaineen piirissä, esimerkiksi historian, taidehistorian tai Kreikan kielen ja kirjallisuuden, vaatii lisäopin hankkimista ulkomailta. Opinnäytteitä väitöskirjojen muodossa alalla on kuitenkin valmistumassa lähiaikoina peräti kolme, yksi taidehistoriaan ja kaksi historiaan. Kaikissa tapauksissa oppia on haettu ulkomailta.

Bysantinistiikan alaa sivuavaa tutkimusta Helsingin yliopiston piirissä on kuitenkin runsaasti; arabistiikkaa, myöhäisantiikin tutkimusta, nykykreikkalaista filologiaa ja slaavilaisen kulttuurin tutkimusta. Teologisessa tiedekunnassa toimii Ortodoksian ja Idän kirkkojen tutkimuslaitos, jossa Bysantti on hyvin edustettuna. Laajaa kansainvälistä huomiota on saavuttanut akatemiaprofessori Jaakko Frösénin johtama Jordanian Petrasta löydettyjen varhaisbysanttilaisten papyrusten (500–600-luvuilta) konservointi ja editointityö. Lisäksi historianlaitoksen piirissä on juuri alkamassa Niilo Helanderin säätiön tuella bysantinistiikan oppihistoriaa ja eurooppalaista Bysantti-kuvaa tutkiva projekti, johon osallistuvat dosentti Jukka Korpela, filosofian maisteri Jeanette Lindblom ja allekirjoittanut.

Suomen ortodoksisen kirkon parin viime vuosikymmenen kulttuuripoliittisten linjausten myötä kreikkalaisen ortodoksian traditio on nostettu voimakkaasti esiin. Tällä taholla kiinnostus Bysanttiin näyttää olevan laajaa, päätellen Helsingin yliopiston klassillisen filologian laitoksen keväällä 1996 järjestämän *Bysantin kevät* -luentosarjan saavuttamasta yliopiston luentosalikapasiteetin ylittäneestä suosiosta. Näin laajan suosion motiivi ei tainnut niinkään olla tieteellinen tiedonjano. Eniten kiinnostusta herätti sisar Kristodouli ja hänen ortodoksisen kilvoittelun historiaa käsittelevä esitelmänsarjansa. Sisar kilpaili varmasti Esa Saarisen kanssa yleisöennätyksestä ja Porthanian suurin luentosali ei tahtonut riittää. Tilanne ei valitettavasti toistunut Bysantin sosiaalihistorian luennolla.

Valistuksen luoma kuva Bysantista voimakkaana mystisuskonnollisena ortodoksisena yhtenäiskulttuurina on viime aikoina varsinkin Kreikassa innostanut ajattelua, joka pyrkii löytämään länsimaiselle rationaalisuudelle vaihtoehtoisia elämäntapoja. Sen mukaan nykyortodoksia edustaa katkeamatonta jatkuvuutta keskiaikaisesta bysanttilaisesta kulttuurista ja sen maailmankuvasta – nykymaailmassa yhä elävästä Bysantista. Taustalla siis kummittelee osittain gibbonilaispohjainen kulttuurin muuttumattomuus- ja tietoinen traditioon tarrautumismyytti.

Tällaisesta Bysantista kiinnostuneiden kannattaa tutustua *internetin* tarjoamiin mahdollisuuksiin ja siellä varsinkin kreikkalaisten kirkon ja tutkimuksen välimaastossa toimivien, osin myös äärioikeistolaisten nationalistien, käymään keskustelua (List-server romiosini@demokritos.cc.duth.gr.). Vastaavantyyppistä keskustelua, tosin kansainvälisempää, löytyy amerikkalaisesta Byzanz-serveristä (listproc@lists.missouri.edu). Serverin perustaja ja ylläpitäjä Paul Hallsall yrittää huonolla menestyksellä muistuttaa humanistisen tieteen periaatteista "keskustelun" tuoksinnassa. Hämäräksi tällä saralla on monelle jäänyt se seikka, että bysantinistiikka ei ole ortodoksisesta teologiaa tai sen aputiede.

Bysantin merkitys kiistaton

Vaikka nykykatsannossa Bysantti tuntuu marginaalialueelta, Euroopan laidalle ja vähän sen toisellekin puolelle jääneeltä kulttuurilta, sen vaikutus eurooppalaista kulttuuria hahmotettaessa on ollut kiistaton. Bysantti oli innovaatiokeskus ja välittäjä ei pelkästään Balkanin alueelle ja Venäjälle, vaan myös Länsi-Euroopalle. Tämän lisäksi sen vaikutusta 1400-luvun italialaiselle renessanssille on alettu viime vuosikymmeninä korostaa.

Yhä edelleen on hyvä muistuttaa myös sen merkityksestä klassillisen antiikin perinnön säilyttäjänä, unohtamatta sitä sen muokkaajana omin tarkoituksiinsa. Bysanttilaisella keskiaikaisella kulttuurilla oli sama antiikin traditio taustallaan kuin läntisellä, latinalaisella kulttuurilla. Tämän vuoksi, huolimatta bysantinistiikan perifeerisestä luonteesta maassamme, uskaltaisinkin kuitenkin lyödä rumpua sen kehittämisen puolesta. En tarkoita perinteisiä tiukasti yhteen aineeseen ja sen traditioon sidottuja akateemisia laitoksia, vaan näkisin tieteenalan kehittämisen olevan kiinnostavinta mahdollisimman monitieteisellä pohjalla; historiatieteen ja klassillisen filologian yhteistyönä, balkanologian osana, historian ja slaavilaisen filologian yhteistyönä.

Olennaisen ja luonnollisen laajenuksen bysantinistiikka saisi nykykreikkalaisen kulttuurin tutkimuksesta, turkologiasta ja balkanologiasta – niin filologis- kuin kulttuurihistoriallis-pohjaisena. Ideaalikuva olisi monitieteinen itäisen Välimeren alueen kulttuurihistorian tutkimus. Esimerkkinä ratkaisusta voitaisiin mainita Birminghamin yliopiston alunperin bysantinistiikan laitoksen laajeneminen monitieteiseksi tutkimuskeskukseksi *Centre for Byzantine, modern Greek and Ottoman Studies*.

Erityisen tärkeää olisi rautaesiripun nostaminen keskiajantutkimuksen, medievistiikan ja bysantinistiikan väliltä. Yleiseurooppalaisellakin tasolla se on vasta ajatusten tasolla: esim. saksalaisella kielialueella saman yliopiston keskiaikaa tutkivat laitokset eivät tunne toisiaan. Rautaesiripun läpäisyyn, läntisen ja itäisen keskiajantutkimuksen yhdistävään näkökulmaan, pyrkii omalla vaatimattomalla tavallaan Helsingin yliopiston piirissä toimiva vuonna 1996 perustettu *Keskiajan opinto- ja tutkimusyhdistys Glossa* (glossa-ry@helsinki.fi). Yhdistys on toiminut ajatuksen konkretisoimiseksi mm. tekemällä Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan eri laitoksille ehdotuksen monitieteisen keskiajantutkimuksen opintokokonaisuuden perustamisesta.

Fil. lis. Mika Hakkarainen esitelmöi samasta aihepiiristä 27.9. Helsingissä tieteellisessä kollokviossa "Byzantion – Mitä-Missä-Milloin?", jonka järjestivät Historiallinen yhdistys, Glossa – Keskiajan opinto- ja tutkimusyhdistys, Suomen Bysantintutkimuksen seura sekä Helsingin yliopiston Klassillisen filologian laitos. Hakkarainen valmistelee väitöskirjaa bysanttilaisesta retoriikasta.